

Anna Pilińska
Uniwersytet Warszawski, Warszawa
anna.pilinska@uw.edu.pl

KRAKUŚ, RADOMEK, WARSZEWIK I GDAŃSKMEN – UWAGI O EKSPRESYWNEJ POTENCJI SŁOWOTWÓRCZEJ WYBRANYCH NAZW MIAST

Słowa kluczowe: neologizmy, derywacja, słowotwórstwo, dyskurs polityczny
Keywords: neologisms, derivative, word formation, political discourse

Wprowadzenie

Nazwy miejscowości są podstawami derywatów reprezentujących typowe i produktywne kategorie: nazwy mieszkańców i mieszkańek oraz przymiotniki odmiejscowe, które są tworzone na ogół w sposób regularny (Kowalik 2017: 105). Ze względu na tę przewidywalność derywacyjną, a także z powodu wliczania nazw miejscowości do nazw własnych i – co się z tym wiąże – ich opisem w obrębie badań onomastycznych, nie są zbyt często uwzględniane w opracowaniach słowotwórczych czy tekstach dotyczących najnowszego słownictwa. Można byłoby sądzić, że derywaty odtoponimiczne stanowią stabilną i tradycyjną grupę leksyki, z rzadka uzupełnianą o nowe struktury słowotwórcze. Tymczasem obserwacja najnowszej polszczyzny, zwłaszcza tekstów dotyczących zagadnień społecznych i politycznych czy dyskusji prowadzonych na forach internetowych, prowadzi do wykrycia licznych formacji ekspresywnych pochodnych od nazw miast. Zgodnie z moją wiedzą nie były one przedmiotem szczegółowych analiz słowotwórczych.

1. Cel i metoda pracy

Celem artykułu jest analiza i charakterystyka wyrazów ekspresywnych motywowanych przez nazwy miejscowości: *Brukselę*, *Warszawę*, *Gdańsk*, *Kraków*, *Radom* i *Kraśnik*. Dobór miast nie był przypadkowy – wybrane zostały miasta cieszące się największą frekwencją w dyskursie publicznym. Leksemy te oprócz podstawowego znaczenia zyskały wtórne sensy, często utworzone w wyniku metonimizacji, stereotypizacji, utrwalenia negatywnych skojarzeń czy konotacji (por. część 4).

Zebrany materiał pogrupowano i zaprezentowano w postaci gniazd słowotwórczych. W analizie wykorzystano metodologię gniazdową (Jadacka 1995, 2003; Skarżyński 1999; Burkacka 2001, 2003; Kallas 2003; Berend 2007) oraz podstawowe założenia słowotwórstwa synchronicznego (GWJP; Nagórko 1998; Waszakowa 2017). Istotą opisu gniazdowego jest rozpatrywanie derywatów ze względu na ich synchroniczne związki formalne i semantyczne z podstawą słowotwórczą (lub podstawami). Wyrazy w gnieździe podlegają ściślejszej hierarchizacji w zależności od stopnia pochodności od leksemu hasłowego oraz części mowy, którą reprezentują.

2. Źródła materiału

Materiał został wyekscerpowany ze źródeł internetowych publikowanych od stycznia 2018 do grudnia 2020 r. W szczególności są to teksty pochodzące z forów internetowych na Facebooku oraz z komentarzy pod internetowymi wydaniem znanych dzienników i tygodników („Gazeta Wyborcza”, „Do Rzeczy”, „Rzeczpospolita”, „Newsweek”, „Tygodnik Powszechny”), a także z portali (Oko Press, Na Temat, Onet) i prywatnych profili (oficjalne fanpage’ę, grupy i kanały partii politycznych na Twitterze i Facebooku, profile i kanały polskich parlamentarzystów oraz niektórych komentatorów wydarzeń politycznych i polityków, m.in. Patryka Jakiego, Rafała Trzaskowskiego, Janusza Korwin-Mikkego, Szymona Hołowni, Roberta Mazurka, Sylwii Spurek, Krystyny Pawłowicz). Wybór źródeł materiału był nieprzypadkowy. Komentarze internetowe są bogatym zasobem wypowiedzi, których celem jest wyrażenie przekonań, emocji, odczuć i wrażeń różnego typu. Środkiem służącym do ich ujawnienia jest bardzo często leksyka, w tym wyrazy pochodne słowotwórczo.

W ekscerpcji materiału i w ocenie nacechowania ekspresywnego uwzględniono kontekst, wiedzę o świecie i inne elementy sytuacji komunikacyjnej wpływające na interpretację jednostek słowotwórczo pochodnych, a zwłaszcza struktur utworzonych w wyniku działania mechanizmów analogii, tak często obecnych w tekstach dyskursu dotyczącego polityki (por. Waszakowa 2017). We wszystkich analizowanych derywatach można dostrzec emocjonalne zaangażowanie nadawców komunikatów. Są to w większości okazjonalizmy, choć część struktur zyskała popularność, zwłaszcza w obrębie dyskusji politycznych.

3. Stan badań nad derywatami ekspresywnymi pochodnymi od nazw miejscowości

Ekspresywność w tym tekście jest rozumiana szeroko i oznacza zarówno przejawy emocjonalnego wartościowania zjawisk, jak też inne przejawy stosunku mówiącego do rzeczywistości i do wypowiedzi, np. ironię bądź niechęć. Ekspresywność może być wyrażana *explicite*, np. przez formanty, zmianę znaczenia wyrazu, a może tkwić w wyrazach *implicite* (Grabias 1978: 107–115). Stanowi zasadniczy cel derywacji (formacje prymarnie ekspresywne) lub towarzyszy innym celom (formacje ekspresywne sekundarnie, por. *ibid.*: 90). Derywaty ekspresywne powstają w wyniku dziedziczenia nacechowania podstawy lub przyłączenia formantów o funkcji ekspresywnej (formanty melioratywne i pejoratywne) oraz przekształceń tematów słowotwórczych (kontaminacje, ucięcia). Niesiona przez formanty funkcja ekspresywna może być w konstrukcji słowotwórczej rozmaicie aktualizowana – m.in. może ulegać neutralizacji, intensyfikacji lub zmianie nacechowania (Grabias 1981: 70–76).

Elementy oceny i ekspresji w derywatach słowotwórczych pojawiają się bardziej lub mniej regularnie. Najbardziej nieregularne są wyrażenia, w których wartościowanie jest nadwyżką sumy znaczeń tematu i formantu. Nieregularne są również formacje zawierające ocenę w temacie słowotwórczym. O pewnej regularności można natomiast mówić w odniesieniu do niektórych klas derywatów, w których formant wnosi znaczenie oceny. W wielu wypadkach ekspresja i ocena derywatów są wyrażane nie tylko za pomocą formantu, lecz także tematu słowotwórczego (Waszakowa 2021: 129) lub połączenia dwóch tematów.

Według Iwony Kaproń-Charzyńskiej (2014: 145) ekspresywność derywatów wynika z ekspresywności formantów słowotwórczych i jest efektem regularnego przekształcania narzędzi językowych. Podstawy słowotwórcze tych formacji są pragmatycznie nienacechowane lub ich nacechowanie nie jest zasadniczo różne od nacechowania morfemu słowotwórczego w funkcji formantu. Nacechowanie ekspresywne wynika z realizacji funkcji ekspresywnej, która jest elementem funkcji pragmatycznej słowotwórstwa. Badaczka zwraca również uwagę na to, że wykorzystanie niesamodzielnych znaków językowych o określonej potencjalnej wartości ekspresywnej jest jednym ze źródeł ekspresywności. Może się ono realizować tylko w określonym kontekście, wyznaczonym przez granicę, poza którą dochodzi do naruszenia przezroczystości znaku (*ibid.*). Takie rozumienie derywatów ekspresywnych przyjmuję w tej pracy.

Formacje słowotwórcze pochodne od toponimów występują zazwyczaj w dyskusjach o charakterze politycznym, które dotyczą danej miejscowości bądź wydarzeń z nią związanych. Nacechowanie ekspresywne derywatów wiąże się z potocznością tekstów źródłowych i obecnością licznych typów leksyki ekspresywnej. W obrębie dyskursu dotyczącego polityki znacznie częściej poddaje się modyfikacjom nazwiska lub imiona polityków bądź też tworzy się derywaty o niepochlebny wydźwięku od nazw partii politycznych albo wydarzeń o charakterze politycznym. Tego typu

przekształcenia wyrażają określoną postawę wobec rzeczywistości. Czasami naruszenie postaci danego wyrazu (np. nazwiska) jest aktem symbolicznie deprecjonującym (w tym wypadku – jego nosiciela) (Badyda 2011: 158). Obecnie można jednak zauważyć, że takie zabiegi słowotwórcze coraz częściej stają się również sposobem na wyrażenie sympatii lub niechęci wobec polityków i wszystkiego, co jest z nimi związane. Powstałe derywaty nadal pełnią funkcję denotacyjną, ale są też nośnikami dodatkowych znaczeń wynikających z nacechowania emocjonalnego (Kosyl 1982: 213–214).

Derywaty od nazw miast były rozpatrywane głównie pod względem etymologicznym czy poprawnościowym, a także grupowane i umieszczane w słownikach (Markowski 2004; Łaziński 2007; Podlawska, Świątek-Brzezińska 2008). Ekspresywność derywatów pochodzących od nazw miejscowości nie była natomiast dotąd przedmiotem szczegółowych rozważań (pojawiała się na marginesie innych badań, tak np. Szerszunowicz 2015).

4. Prezentacja materiału

W wyniku przeprowadzonej ekscerpacji zebrano 136 derywatów, które zostały zgrupowane w gniazda słowotwórcze zbudowane wokół nazw miejscowości: *Brukseli*, *Warszawy*, *Radomia*, *Gdańska*, *Krakowa* i *Kraśnika*. Otrzymano gniazda o różnej wielkości. Najliczniejsze jest gniazdo rzeczownika *Bruksela* (liczy 47 derywatów), a najmniejsze – leksemu *Kraków* (tylko 3 derywaty). Porównywalną wielkość mają gniazda *Warszawy* i *Radomia* (odpowiednio 28 i 38), zarówno *Gdańsk*, jak i *Kraśnik* stały się podstawą 10 wyrazów motywowanych. Poniżej przedstawiam materiał ujęty w sposób przyjęty przez autorów *Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* (SGS II).

BRUKSELA	
anty-bruksela	S,S
bruk<>-(Ø)	S,S
bruksel-(Ø)	S,S
bruksel-arnia	S,S
bruksel-arstwo	S,S
bruksel-arz	S,S
brukselar-ski	S,S,Ad
bruksel-ątko	S,S
bruksel-cia	S,S
bruksel-czyni	S,S
bruksel-cyzna	S,S
bruksel-enka	S,S
bruksel'-ina	S,S

brukselin-ka	S,S,S
brukselink-owy	S,S,S,Ad
bruksel ² -oza	S,S
bruksel ² -izm	S,S
bruksel-ka	S,S
anty-brukselka	S,S,S
brukselec-ka	S,S,S
bruksel-landia	(O+) S,S
bruksel<>-ista ¹	(O+) S,S,S
bruksel-o-logia	(O+) S,S
bruksel-o-<>kracja	(S+) S,S
bruksel-o-komuna	(S+) S,S
bruksel-o-aktywni	(Ad+) S,S
bruksel-o-<>netka	(S+) S,S
bruksel-<>gbt ²	(S+) S,S
bruksel-o-<>lepsja	(S+) S,S
bruksel-ownia	S,S
bruksel-owicz	S,S
bruksel-si	S,S
bruksel-uch	S,S
bruksel-unio	S,S
bruksel-uś	S,S
bruks<>-o-lenie	(S+) S,S
socjal<>-bruksela	(Ad+) S,S
bruksel-(ować)	S,V
brukselow-anie	S,V,S
od-brukselow-yw-(ać)	S,V,V
bruksel ² -(ić)	S,V
za-brukselić	S,V,V
z-brukselić	S,V,V
anty-bruksel-owy	S,Ad
bruksel-o-kształt-ny	(S+) S,Ad
bruksel-owaty	S,Ad
bruksel-owy	S,Ad
WARSZAWA	
anty-warszawa	S,S
euro<>-warszawa	(Ad+) S,S
par<>-<>szawa ³	(Ad+) S,S
PO-<>szawa	(S+) S,S

1 W materiale zwykle w lm.

2 -l- stanowi węzeł morfologiczny.

3 Kontaminacja z wyrazem *parszywy*. Element wspólny: -arsz-.

trza<>-<>szawa	(S+) S,S
warsz<>-(a)	S,S
warsz<>-arnia	S,S
warszaw ⁷ -anka	S,S
warszawiank-owy	S,S,Ad
warszaw ⁷ -arnia	S,S
warszaw ⁷ -ątko	S,S
warszaw ⁷ -arstwo	S,S
warszaw-ek	S,S
anty-warszawek	S,S,S
euro<>-warszawek	S,S(+Ad),S
warsz<>-ewik ⁴	S,S
warszaw ⁷ -ica	S,S
warszaw ⁷ -ista	S,S
warszaw-ka	S,S
wars<>-o-<>man	(S+) S,S
warszaw<>-o-logia	(O+) S,S
warszawolog<>-(∅)	(O+) S,S,S
warszaw-owszczyzna ⁵	S,S
warszaw-unia	S,S
warszaw ⁷ -(ić)	S,V
po-warszawić	S,V,V
warsz<>-olić	S,V
warszaw-owaty	S,Ad

GDAŃSK

gdańsk-men	(S+) S,S
gdańskmen-ka	S,S,S
gdańsk-uś	S,S
gdańszcz-ek	S,S
gdańszcz-unio	S,S
gdańszcz-yk	S,S
gdańszcz-ysko	S,S
gdańszcz-yzna	S,S
gdańsk-owaty	S,Ad
gdańsk-o-<>wiecki	S,Ad

KRAKÓW

Kraków-ek	S,S
kraków-szczyzna	S,S
krak<>-uś	S,S

4 Tu możliwa też kontaminacja z wyrazem *bolszewik*.

5 Możliwa również interpretacja od przymiotnika *warszawski*.

RADOM	
anty-radom	S,S
rado<>-(Ø)	S,S
rado<>-głów ² -(e) ⁶	(S+) S,S
rado-<>-landia	(O+) S,S
radom ¹ -arnia	S,S
radom ¹ -arz	S,S
radomiar-ka	S,S,S
radomiar-stwo	S,S,S
radom ¹ -ątko	S,S
radom-cio	S,S
radom-ek	S,S
anty-radomek	S,S,S
radomecz-ek	S,S,S
radom ¹ -inka	S,S
radom ¹ -ici ⁷	S,S
radom ¹ -izm	S,S
radom ¹ <>-ista	S,S,S
radom-ki	S,S
radom-owicz	S,S
radom-ówka	S,S
radom-uch	S,S
radom-elsi	S,S
ra<>-<>ndom<>-(Ø) ⁸	(Ad+) S,S
ra<>-<>ndomow-nia ⁹	(Ad+) S,S
radom ¹ -oza	S,S
radom-owicz	S,S
radom ¹ -izm	S,S
radom ¹ <>-ista	S,S,S
radom-uś	S,S
radom ¹ -o-<>logia	(O+) S,S
radom ¹ -o-aktywni	(S+) S,S
radom ¹ -(ić)	S,V
za-radomić	S,V,V
z-radomić	S,V,V
radom-(ować)	S,V
radomow-anie	S,V,S
radom ¹ -arski	S,Ad
radom ¹ -owaty	S,Ad

6 Możliwa również interpretacja uwzględniająca kontaminację ze słowem *wodogłowie*.

7 Tylko w lm. (być może skojarzenie z rzeczownikiem *sodomici*, od *Sodoma*).

8 Kontaminacja z wyrazem *randomowy*.

9 Jw.

KRAŚNIK	
kraśnicz-ek	S,S
kraśnik-arnia	S,S
kraśnik-arstwo	S,S
kraśnik-o-barany	(S+) S,S
kraśnik-o-branie	(S+) S,S
kraśnik-o-foby	(S+) S,S
kraśnik-owicz	S,S
kraśnik-ówka	S,S
kraśnik-uś	S,S
kraśnik-owaty	S,Ad

5. Analiza materiału

Wszystkie zaprezentowane w gniazdach derywaty są efektem przekształceń, w których strukturze znaczeniowej ekspresywność zajmuje miejsce prymarne (por. Grabias 1981: 170–171). Słowotwórczy mechanizm tworzenia ekspresywów odrzeczownikowych jest bardzo rozwinięty. W dużej części są to wyrazy utworzone w sposób systemowy, np. przez dołączenie sufiksów *-uch*, *-unio*, *-i/ysko*, *-owaty*. Część formacji wykazuje podobieństwo do popularnych struktur funkcjonujących w polszczyźnie, a zwłaszcza w języku polityki, np. *gdańszczyzna*, *warszawszczyzna* – *michnikowszczyzna*. Warto zwrócić uwagę na kontaminacje popularne w dyskursie związanym z polityką (np. *parszawa*, *brukselgbt*, *traszawa*) i aluzje (np. *warszewik*, *radomista*, *brukselista*), które przywołują negatywne na ogół konotacje lub wartościujące skojarzenia, np. *brukselista* jak *separatysta* czy *fundamentalista*, na co zwracali uwagę Małgorzata Berend (2007: 290), Krystyna Waszakowa (2017: 117–131), a także Mirosław Bańko (w jednej z odpowiedzi w Poradni Językowej PWN)¹⁰. Nazwy własne konotują wartościowanie, które zostaje przeniesione do derywatu, a najbardziej jest to widoczne w kontaminacjach (Bogdanowicz 2017: 57, 249, 250–251).

Niekiedy przywołane struktury są wynikiem procesu reinterpretacji słowotwórczej (por. *brukselka*) czy adideacji (por. *random*, *randomownia*). W analizie tych formacji niezbędna jest znajomość kontekstu i umiejętność odczytania intertekstualnych nawiązań (Rogowska-Cybulska 2013; Waszakowa 2017). *Random* powstał jako kontaminacja wyrazów *Radom* i *randomowy*, ekspresywność uwidacznia się dopiero po odczytaniu kontekstu – *randomowy* znaczy bowiem ‘przypadkowy, losowy, zwykły’, co wobec Radomia i budowanego tam lotniska nabiera wtórnego sensu i wskazuje na to, że Radom staje się przypadkowym miejscem, co potwierdza kontekst

10 Odpowiedź na list, w którym zadano pytanie, jak należy utworzyć nazwę zwolennika Jarosława Kaczyńskiego (Poradnia PWN).

dalszej wypowiedzi: „Oto Random. Randomowi politycy, randomowy ppl, randomowe lotnisko” (źródło: <https://www.facebook.com/groups/radom.co.sie.dzieje>).

W strukturze *brukselka* wykorzystuje się homonimię słów: *brukselka* ‘nazwa warzywa’ i zdrobnienie od nazwy miasta *Bruksela*, np.:

Tym bardziej że i „wyciskaniem brukselki” zawsze można się było pochwalić, choć oczywiście nie akcentując zbyt wiele europejskości funduszy (źródło: <https://krytykapolityczna.pl/kraj/adam-traczyk-bilbordy-to-nowa-jakosc-antyunijnej-propagandy/>).

Wśród derywatów ekspresywnych pochodnych od nazw miejscowości nie da się jednoznacznie wprowadzić rozgraniczenia na struktury melioratywne i pejoratywne, ponieważ zarówno pozytywne, jak i negatywne wartościowanie wynikają zwykle znacznie bardziej z kontekstu niż z budowy słowotwórczej derywatu, choć niewątpliwie są takie formanty, które niosą ocenę w sposób jednoznaczny, np. sufiksy *-uś*, *-cio*, *-unio* służące do budowy spieszczeń (por. *brukseluś*, *krakuś*, *kraśnikuś*, *radomcio*), *-uch* w nazwach osób (np. *brukseluch*, *radomuch*) czy *-ątko* (np. *brukselątko*, *warszawiątko*) charakterystyczne dla nazw istot młodych (por. *dzieciątko*, *ślониątko*).

We współczesnym dyskursie politycznym bardzo popularne są formacje z drugim członem: *-lepsja*, *-logia*, np. *brukselologia*, *brukselolepsja*, choć należy dodać, że nacechowanie formacji z ich udziałem należy ustalać w kontekście wypowiedzi, ponieważ człony wnoszą zarówno pozytywny, jak i negatywny stosunek do przedmiotu wypowiedzi. Jednak otoczenie słowne, w którym występują wymienione derywaty, jednoznacznie wskazuje na ich nacechowanie, np.:

Po kolejności wchodzenia na trybunę podczas pierwszomajowej defilady określano hierarchię na Kremlu. Tak narodziła się kremlologia. Teraz rodzi się brukselologia (źródło: <https://polskatimes.pl/w-unii-obowiazuje-brukselologia/ar/4865600>);

Od brukselolepsji gorsza bywa tylko warszawica. Wysokie zarobki pozwalają stracić rozum szybciej niż nadejdzie kolejna kampania (źródło: <https://www.facebook.com/groups/WarszawaWlochy>).

Stosunkowo częste są formacje z sufiksem *-owaty*. Ich funkcja umniejszająca i prześmiewcza jest widoczna w strukturach pochodnych od nazw miejscowości, które zwykle nie są podstawami przymiotników symilatywnych, np. *radomiowaty*, *kraśnikowaty*, *warszawowaty*, tym bardziej że są powołane w kontraście do ustabilizowanych przymiotników odmiejscowych: *radomski*, *kraśnicki*, *warszawski*.

W zebranych materiale można dostrzec również obecność elementów międzynarodowych – bardzo częste są człony *anty-* (*antybruksela*, *antywarszawek*, *antyradomek*), przy czym warto mieć na uwadze brak formacji z *przeciwi-*. Być może afiks genetycznie obcy jest bardziej wyrazisty semantycznie niż jego rodzimy odpowiednik.

Zasadnicza większość zaprezentowanych derywatów to okazjonalizmy, które mają charakter sytuacyjny i cechuje je niestabilizowanie w normie leksykalnej

(Chruścińska 1978: 75). Są tworzone *ad hoc* przez nadawców komunikatów, zwykle jako reakcje na konkretne wydarzenia lub sytuacje.

Na upowszechnienie nowo powstających formacji ma wpływ ich funkcjonowanie w wypowiedziach publicznych publicystów i polityków (Badyda 2011: 164) oraz ich aktywność słowotwórcza, a niekiedy także sama atrakcyjność formy. Spośród zaprezentowanych derywatów tylko nieznaczna część jest szerzej znana (np. *warszawka, krakówek*).

Porównanie wielkości zaprezentowanych gniazd słowotwórczych pozwala stwierdzić, że nazwy miejscowości nie są równie produktywne pod względem słowotwórczym. Nazwa *Bruksela* charakteryzuje się znacznie większą produktywnością słowotwórczą niż pozostałe. Ma to najpewniej związek z tym, że została odebrana od prymarnego denotatu (stolica Belgii) i jest wtórnie związana z nazwą organizacji (*Unia Europejska*) lub jej przedstawicielami. Można więc mówić o utracie prymarnej funkcji referencjalnej onimu, czyli deonimizacji, czemu sprzyja użycie metafor i metonimii (Rutkowski 2007: 9). Metonimiczne użycia nazwy własnej *Bruksela* służą profilowaniu treści uzależnionych od potrzeb komunikacyjnych. Leksem ten przywołuje sensy: instytucja (Unia Europejska), społeczeństwo (zarząd Unii Europejskiej, rząd Brukseli) czy wydarzenie, a raczej skutki pewnych wydarzeń (wygrana w wyborach do europarlamentu) (Kujawiak 2019: 53). Nie zawsze przyporządkowanie derywatów do znaczeń (lub podznaczeń) podstawy jest jednoznaczne¹¹, stąd nie wydzielalam znaczeń czy podznaczeń leksemów bazowych, między które należałoby rozdzielić derywaty.

Na uwagę zasługuje niezwykła produktywność nazwy *Radom*, co – jak wynika z materiałów źródłowych – jest związane z budowaniem w Radomiu Lotniska Warszawa-Radom im. Bohaterów Radomskiego Czerwca 1976 r., w niektórych kręgach uznawanego za inwestycję polityczną, nie zaś strategiczną czy też uzasadnioną gospodarczo. Taki spór o charakterze *stricte* politycznym wpływa na produktywność słowotwórczą. Przeciwnicy i obrońcy lotniska budują i stosują derywaty w wypowiedziach o funkcji perswazyjnej, by nakłonić odbiorców do działań zgodnych ze swoją intencją, do zmiany postaw i zachowań, do przyjęcia określonych poglądów lub do zaakceptowania postulowanych przez nadawcę wartości (Kamińska-Szmaj 2001: 8).

Nie powinna natomiast dziwić liczba derywatów nacechowanych powstałych od nazwy *Warszawa*. Prawie wszystkie mają ścisły związek z dyskursem politycznym, w którym Warszawa jest ujmowana jako stolica Polski oraz miejsce najważniejszych sporów politycznych. W zaprezentowanym materiale można dostrzec, że nazwa *Warszawa* utożsamiana również bywa z Platformą Obywatelską – partią rządzącą miastem (*POszawa*) oraz prezydentem miasta R. Trzaskowskim (*trzaszawa*). W tej sytuacji, choć w znacznie mniejszym stopniu niż w przypadku *Brukseli*, również

11 Niekiedy możliwe są różne odniesienia.

można mówić o utracie prymarnej funkcji referencjalnej onimu (Rutkowski 2007: 9). Nie pozostaje to bez wpływu na liczbę utworzonych derywatów ekspresywnych.

Pozostałe nazwy (*Gdańsk*, *Kraków* i *Kraśnik*) charakteryzują się zauważalnie niższą produktywnością słowotwórczą. Ma to związek z nikłym bądź jednostkowym występowaniem tych nazw w dyskursie politycznym – Kraków zwykle nie bywa kojarzony jako miasto związane z polityką, przeciwnie – w debacie publicznej kojarzy się najczęściej pozytywnie i raczej przywołuje na myśl wydarzenia o charakterze historycznym. Nazwa *Gdańsk* (o nieco większej produktywności) wiąże się zazwyczaj z postrzeganiem miasta jako tolerancyjnego bądź też – w opinii przeciwników – mocno związanego z lewicą. Dziesięć derywatów utworzonych od nazwy *Kraśnik* to przykład tego, jak wydarzenie polityczne, które zyska ogólnopolski rozgłos, może wpłynąć na produktywność słowotwórczą danego leksemu. Przyjęcie przez Radę Miasta Kraśnik stanowiska w sprawie „powstrzymania ideologii LGBT przez wspólnotę samorządową” wpłynęło na zaistnienie miasta i jego samorządowców w przestrzeni publicznej, w której dyskutowano na temat tolerancji i homofobii. Uchwała stała się synonimem homofobii i wywołała kryzys wizerunkowy miasta, co jest widoczne również w wyrazach pochodnych od podstawy *Kraśnik* (np. *kraśnikofoby*).

W gniazdach znalazło się 111 rzeczowników, 13 przymiotników i 12 czasowników. W materiale dominują rzeczowniki: złożenia lub derywaty proste utworzone w wyniku sufiksacji. Czasowniki są efektem derywacji paradygmatycznej, prefiksальной i sufiksальной, a przymiotniki – głównie sufiksacji (najczęściej *-owy* i *-owaty*).

We wszystkich gniazdach najbardziej obciążone są łańcuchy: S,S oraz S,S,S i I takt (w niewielkim stopniu II), co jest typowe dla gniazd leksemów potocznych (por. Burkacka 2001: 187–188). Duży udział rzeczowników wśród gniazd odrzeczownikowych też jest właściwy dla derywacji tej części mowy (por. Jadacka 1987: 11–39). Wszystkie leksemy mają w swoich gniazdach tylko kilka czasowników, co jest typowe dla gniazd odrzeczownikowych w ogóle. Hanna Jadacka wykazała, że zmiana kategorii z rzeczownika na czasownik jest możliwa, ale trudna (Jadacka 1995: 161). Od nazw własnych też niezbyt często tworzy się czasowniki (Dereń 2005: 26–27, 86; Burkacka 2020: 30). W sumie w całym zestawieniu jest ich 12 – 6 w gnieździe leksemu *Bruksela*, 3 w gnieździe leksemu *Warszawa* i 4 w gnieździe leksemu *Radom*. Na uwagę zasługuje czasownik o charakterze wulgarnym – *warszolić* (Buttler 1982: 62). Łącznie we wszystkich gniazdach znajduje się 13 przymiotników – 6 w gnieździe leksemu *Bruksela*, po 2 w gniazdach leksemów *Warszawa*, *Radom*, *Gdańsk* i 1 w gnieździe leksemu *Kraśnik*. W zebranych materiale nie pojawił się ani jeden przysłówek. Bardzo mała liczba przysłówek jest typowa dla gniazd ekspresywnych, ponieważ czasowniki ekspresywne w swoim znaczeniu zawierają już taki element, który zastępuje wspomnianą część mowy¹² (Burkacka 2001: 186).

12 Jako przykład można podać chociażby *brukselić* w znaczeniu ‘mówić dużo na tematy ważne, nie znając się na nich’, np. niemiecka europosłanka będzie brukselić o praworządności i moralności, bo pozwalają jej na to pieniądze dziadka z Wehrmachtu.

Dane liczbowe zostały zaprezentowane w tabeli.

Tabela 1. Obciążenie modeli derywacyjnych

Model derywacyjny	Bruksela	Warszawa	Gdańsk	Kraków	Radom	Kraśnik
S,S	31	20	7	3	25	9
S,S,S	4	3	1	0	6	0
S,Ad	4	1	2	0	2	1
S,S,Ad	1	1	0	0	0	0
S,S,S,Ad	1	0	0	0	0	0
S,V	2	2	0	0	2	0
S,V,V	3	1	0	0	2	0
S,V,S	1	0	0	0	1	0

Zestawienie pozyskanych danych z wynikami badań Krystyny Kallas (2003) pozwala zauważyć, że niektóre typy derywatów obecne w gniazdach słowotwórczych konstytuowanych przez rzeczowniki nazywające państwa (kraje) pojawiają się w analizowanym materiale. Są to – oprócz oczywistych nazw mieszkańców – ekspresywne nazwy mieszkańców, derywaty z sufiksami *-izm/yzm*, *-ista/yista*, *-iznal/yzna*, a także czasowniki oznaczające nabieranie lub narzucanie cech właściwych dla danego obszaru (u Kallas kraju, państwa, np. *amerykanizować*, *niemczeć*) oraz złożenia z członami *-man*, *-fob*. W analizowanych gniazdach nazw miast odnotowałam takie formacje, jak: *brukselować*, *radomować*, *gdańskman*, *kraśnikofob*.

Obserwacja budowy gniazd i obciążeń modeli derywacyjnych pozwala zauważyć podobieństwo z paradygmatem abstrakcyjnym nazwisk przedstawionym przez M. Berend (2007: 294), choć widoczne są też różnice. Obecnie coraz mniej popularne są złożenia z członami *-gate* i *-centryzm*, brakuje derywatów z sufiksem *-ada||-iada*. Niezbyt często spotyka się derywaty z prefiksem *anty-* czy (jeszcze rzadziej na gruncie języka polityki) członem *-fobia*. To, co wyróżnia opisywane gniazda, to obecność licznych kontaminacji (np. *brukselokracja* jako połączenie wyrazów *Bruksela* i *demokracja*¹³) oraz licznych zdrobnień i spieszczeń (np. *warszawka*, *brukselcia*, *gdańskuś*). Na uwagę zasługują też czasowniki będące efektem derywacji paradygmatycznej, np. *radomować*.

Słowotwórcze przekształcenia nazw własnych wpływają na emocje i oceny odbiorców. Stają się więc środkiem budowania funkcji perswazyjnej komunikatu i przekazywania informacji o wartościowaniu.

13 Na takie rozumienie określenia *brukselokracja* wskazuje zwykle kontekst, np. „Ale przecież europejska historia się nie skończyła, przewaga socjaldemokracji i brukselokracji nie będzie wieczna. Spodziewam się nowej »aksamitnej rewolucji«, która obali brukselokrację” (źródło: <https://www.wprost.pl/tygodnik/76891/wojna-z-brukselokracja.html>, dostęp: 9 II 2023).

Funkcja perswazyjna zaprezentowanych formacji polega przede wszystkim na nakłanianiu odbiorców do przyjęcia określonego punktu widzenia (Kamińska-Szmał 2001: 8), wzbudzaniu zamierzonych przez nadawcę skojarzeń (np. *warszawica* – *wszawica*). Niekiedy celem obecności derywatów w tekście jest emocjonalizacja odbioru, budowanie poczucia wspólnoty (rozszyfrowujemy zastosowane kontaminacje, a więc należymy do tej samej grupy osób co nadawca tekstu). Czasami neologizmy ekspresywne występują, by wprowadzić uproszczone wartościowanie (dobry – zły) oraz zaznaczyć bezalternatywność wyboru, na co zwracała uwagę w odniesieniu do innego materiału Janina Fras (2005: 85), np. „Brukselarnia znowu sięga po Twoje pieniądze. Nie dajmy się niemieckiej zarazie” (źródło: <https://twitter.com/RymPiS/status/839893312316313600>).

Modyfikacje słowotwórcze nazw miejscowości wskazują dość jednoznacznie na przekonania i uczucia nadawców, co wynika z otoczenia zdaniowego. W danym kontekście mogą być one pozytywne (np. *gdańskmen*), negatywne (np. *warszawica*) bądź też wskazywać na ironiczny stosunek (np. *randomownia*), por.:

[...] pożegnaliśmy gdańskmena, naszego przyjaciela (źródło: <https://www.facebook.com/groups/792838387777770>);

Chamska hołota, Jachira i warszawica (źródło: <https://www.facebook.com/warszawawpigulce>);

Oby z randomowni nie odleciał samolot, bo Suski nie będzie miał już budowy do wizytowania (źródło: <https://www.facebook.com/groups/1550475384989403>).

W zebranych materiale przeważają derywaty, które mają na celu wskazanie ujemnego wartościowania, co jest typowe dla polszczyzny potocznej, w której dominują słowa określające negatywny stosunek do osób czy zjawisk. Wpływ na to miał przede wszystkim rodzaj wypowiedzi, z których został wyekscerpowany materiał.

Zakończenie

Omawiane gniazda zawierają derywaty ekspresywne, które występują w większości okazjonalnie w dyskursie publicystycznym na tematy polityczne i z polityką związane. Na ogół formy te są więc słabo rozpowszechnione. Zebrany materiał ukazuje jednak bogactwo wykorzystanych mechanizmów słowotwórczych, począwszy od struktur z wyspecjalizowanymi sufiksami służącymi budowaniu formacji ekspresywnych, np. *-izna/yzna*, *-uch*, *-oza*, poprzez formanty zdrabniające i spieszczające (*-unio*, *-uś*, *-ek*, *-ątko*), na derywatach będących efektem działania mechanizmów analogii i kontaminacji kończąc. Część tych formacji wymaga od odbiorcy znajomości kontekstu i wzięcia udziału w grze nadawczo-odbiorczej. Na uwagę zasługuje też tworzenie przymiotników (np. *brukselowy*) czy rzeczowników (np. *radomowicz*,

gdańszczyk, warszawista, brukselarz, brukselowicz), które stanowią kontrpropozycję wobec utrwalonych form (wobec tradycyjnego i neutralnego adiectivum *brukselski* czy nazw mieszkańców: *radomianin, gdańszczanin, warszawianin, warszawiak, brukselczyk*). W debacie derywaty służą do budowania etykiet (np. *brukseluch, kraśnikobarany*), wyrażania ocen i wpływania na medialny obraz miasta.

Ten bogaty materiał wskazuje na niezwykłą potencję derywacyjną tkwiącą w nazwach miast, które zwykle nie były postrzegane jako podstawy licznych derywatów, a tym bardziej struktur ekspresywnych. Swobodny dyskurs internetowy jest widocznym polem słowotwórczych działań o charakterze tekstowym, a derywaty orężem w walce politycznej i środkiem perswazji.

Literatura

- BADYDA E., 2011, *Słowotwórcze sposoby deprecjonowania przeciwnika politycznego na forach internetowych – na przykładzie nazwiska Tusk*, [w:] eadem, J. Maćkiewicz, E. Rogowska-Cybulska (red.), *Słowotwórczość a media. Materiały czwartej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci profesora Bogusława Krei*, Gdańsk, s. 157–166.
- BEREND M., 2007, *Nazwiska polityków jako baza derywacyjna*, [w:] A. Cieślakowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, Kraków, s. 278–296.
- BOGDANOWICZ E., 2017, *Konotacje nazw własnych (na materiale publicystyki prasowej)*, Białystok.
- BURKACKA I., 2001, *Porównawcza analiza gniazdowa wybranych leksemów neutralnych i nacechowanych ekspresywnie*, Warszawa.
- BURKACKA I., 2003, *Aspekt stylistyczny opisu gniazdowego*, [w:] M. Skarżyński (red.), *Słowotwórczość gniazdowa. Historia, metoda, zastosowania*, Kraków, s. 114–136.
- BURKACKA I., 2020, Janusze, halyny, sebixy i karyny. *Memy internetowe jako źródło nowych eponimów*, „Poradnik Językowy” nr 4, s. 21–34, <https://doi.org/10.33896/PorJ.2020.4.2>.
- BUTTLER D., 1982, *Czasowniki potoczne współczesnej polszczyzny*, „Socjolingwistyka” IV, s. 55–66.
- CHRUŚCIŃSKA K., 1978, *O formacjach potencjalnych i okazjonalizmach*, [w:] M. Szymczak (red.), *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, s. 69–79.
- DEREŃ B., 2005, *Pochodne nazw własnych w słowniku i w tekście*, Opole.
- FRAS J., 2005, *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*, Wrocław.
- GRABIAS S., 1978, *Derywacja a ekspresja*, [w:] T. Skubalanka (red.), *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin 6–9 X 1975)*, Wrocław, s. 89–102.
- GRABIAS S., 1981, *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórczość*, Lublin.
- GWJP: R. Grzegorzczakowa, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, cz. 2: *Morfologia*, wyd. 2 zm., Warszawa 1998.
- JADACKA H., 1987, *O przydatności opisu gniazdowego w badaniach nad polisemią i homonimią*, „Poradnik Językowy” nr 1, s. 11–39.

- JADACKA H., 1995, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna. Opis gniazdowy*, Warszawa.
- JADACKA H., 2003, *Zagadnienie motywacji słowotwórczej w opisie gniazdowym*, [w:] M. Skarżyński (red.), *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia, metoda, zastosowania*, Kraków, s. 29–40.
- KALLAS K., 2003, *Struktura gniazd słowotwórczych konstytuowanych przez rzeczowniki nazywające państwa (kraje)*, [w:] M. Skarżyński (red.), *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia, metoda, zastosowania*, Kraków, s. 64–85.
- KAMIŃSKA-SZMAJ I., 2001, *Słowa na wolności. Język polityki po 1989 roku. Wypowiedzi, dowcip polityczny, słownik inwektyw*, Wrocław.
- KAPROŃ-CHARZYŃSKA I., 2014, *Pragmatyczne aspekty słowotwórstwa. Funkcja ekspresywna i poetycka*, Toruń.
- KOSYL C., 1982, *Warianty i ekwiwalenty nazw własnych*, „Poradnik Językowy” nr 4, s. 213–221.
- KOWALIK K., 2017, *Na marginesie słowotwórstwa przymiotników od nazw miejscowości w języku polskim*, „Onomastica” LXI/2, s. 89–100, <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.61.2.10>.
- KUJAWIAK A., 2019, *Metonimiczne użycie onimu Bruksela w dyskursie prasowym (na materiale tygodnika „Polityka”)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 53, s. 47–54, <https://doi.org/10.18778/0208-607753.04>.
- ŁAZIŃSKI M. (red.), 2007, *Słownik nazw miejscowości i mieszkańców z odmianą i poradami językowymi*, Warszawa.
- MARKOWSKI A. (red.), 2004, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa.
- NAGÓRKO A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- PODLAWSKA D., ŚWIĄTEK-BRZEZIŃSKA M., 2008, *Słownik nazw osobowych i miejscowych*, Warszawa – Bielsko-Biała.
- PORADNIA PWN: M. Bańko, *pilsudczyk*, [on-line:] sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/pilsudczyk;8958.html (dostęp: 12 I 2023).
- ROGOWSKA-CYBULSKA E., 2013, *Słowotwórstwo na usługach reklamy: mechanizmy tekstowe*, Gdańsk.
- RUTKOWSKI M., 2007, *Nazwy własne w strukturze metafory i metonimii. Proces deonimizacji*, Olsztyn.
- SGS: *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, t. 1: T. Vogelgesang, *Gniazda odprzymiotnikowe*, red. H. Jadacka, t. 2: H. Jadacka, M. Bondkowska, I. Burkacka, E. Grabska-Moyle, T. Karpowicz, *Gniazda odrzeczownikowe*, red. H. Jadacka, Kraków 2001.
- SKARŻYŃSKI M., 1999, *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórstwa opisowego*, Kraków.
- SZERSZUNOWICZ J., 2015, *Semantyka i konotacje referencjalnych luk leksykalnych w perspektywie kontrastywnej* [w:] U. Sokólska (red.), *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, Białystok, s. 631–651.
- WASZAKOWA K., 2017, *Kognitywno-komunikacyjne aspekty słowotwórstwa. Wybrane zagadnienia opisu derywacji w języku polskim*, Warszawa.
- WASZAKOWA K., 2021, *Język w działaniu i działania na języku. Szkice semantyczno-słowotwórcze*, Warszawa, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323549376>.

Krakuś, Radomek, Warszawik and Gdańskmen:
Comments on the Expressive Vocabulary Potency of Selected City Names
Abstract

The article presents the characteristics and analysis of expressive words motivated by the names of places: Brussels, Warsaw, Gdańsk, Kraków, Radom and Kraśnik. The cities with the highest participation in public discourse were selected. These lexemes, apart from their basic meaning, gained secondary meanings, often created as a result of metonymization, stereotyping, and the consolidation of negative associations or connotations. The collected material was grouped and presented in word-formative nests.